

SEMİH GÜMÜŞ

ÖYKÜNÜN
BAHÇESİ

ELESTİRİ

♥
CAN

3.
BASKI

SEMİH GÜMÜŞ
ÖYKÜNÜN
BAHÇESİ

Can Yayınları 1700

© 2008, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Adam Yayıncılık, 1999

Can Yayınları'nda 1. basım: 2008

3. basım: Şubat 2012

Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © Mehmet Ulusel

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0905-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

SEMİH GÜMÜŞ
ÖYKÜNÜN
BAHÇESİ

ELEŞTİRİ

Semih Gümüş'ün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Başkaldırı ve Roman, 2008

Eleştirinin Sis Çanı, 2008

Kara Anlatı Yazarı Vüs'at O. Bener, 2008

Yazarın Yalnızlık Burcu, 2008

Modernizm ve Postmodernizm, 2010

Öykünün Kedi Gözü, 2010

Roman Kitabı, 2011

Yazının Sarkacı Roman, 2011

Çözümleyici Eleştiri, 2012

SEMİH GÜMÜŞ, 1956'da Ankara'da doğdu. 1971'de Ankara Fen Lisesi'ne girdi, 1981'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İlk yazısı aynı yıl *Yazko Edebiyat* dergisinde yayımlandı. 1981-1985 yılları arasında *Yarın* dergisinin, 1995-2005 yılları arasında *Adam Öykü* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 2006 Aralık ayında *Notos* dergisini çıkardı ve şimdilerde bu derginin genel yayın yönetmenliğini yürütüyor. Kendine özgü çözümleyici bir eleştiri anlayışına sahip olan Semih Gümüş'ün 1991'de *Roman Kitabı*, 1994'te *Kara Anlatı Yazarı*, *Karşılıksız Yazılar*, *Yazının ve Tarihin Bilinci*, 1996'da Cevdet Kudret Eleştiri Ödülü'nü de alan *Başkaldırı ve Roman*, 1999'da *Öykünün Bahçesi*, 2002'de *Puslu Ada*, 2003'te *Yazının Sarkacı Roman*, 2005'te *Yazarın Yalnızlık Burcu*, 2007'de *Eleştirinin Sis Çanı*, 2010'da *Moderнизм ve Postmodernizm ile Öykünün Kedi Gözü*, 2012'de *Çözümleyici Eleştiri* adlı kitapları yayımlandı.

Ođluma...

“Bir bahçesiyle bir kitaplığı
olan insanın, başka hiçbir Őeye
gereksinimi olmaz.”

KONFÜÇYÜS

İçindekiler

Öykünün anlamına doğru (Önsöz)	13
I	
Bir Anlatı Olarak Kısa Öykü	23
Öykünün Dünyası ve Eleştirisi	37
Kısa Öykü Okumak	54
Genç Öykücülerin Ağzını Bıçak Açmıyor	60
Genç Edebiyatın Birikimi	66
II	
“Yolda”: İnsancıl Bir Öykü	75
“İlki”: Öykücülüğümüzün Başyapıtlarından	82
Kara Tren	89
“Demiryolu Hikâyecileri”: Ben Buradayım Sevgili Okuyucum, Sen Neredesin Acaba?	95
“Düşten de Öte”de Peride Celal’in Öykücülüğü	101
Mirza Neyi Anlatır?	108
“Nehir”: Yalınlığın Ürettiği Yetkinlik	119
Bir Halk Yazarı	128
M.Ş.E.nin Değeri Çok Sonra Anlaşılabildi	132
Öykü Denince İlkın Sait Faik Gelir Akla	136
Sabahattin Ali, Bir Köprü	139

“Uyku” ve “Teber Çelik’in Karısı”nda Orhan Kemal Öyküsü	142
Denenmiş Olandan Kendine Özgülüğe	145
Adalet Ağaoğlu’nun Öykücülüğü	148
Edebiyat Nerede Doğar?	155
Bilinen Bir Sokakta Kaybolmak’ta Cemil Kavukçu	160
“Berlin’de Bis”	168
Bir Geçiş Anlatısı	174
Yalansız Öyküler	182
Öyküye Gençlik Aşısı	187
Kurmaca ile Gerçeğin Bireşimini Aramak	192
Bu aynada ötekini de görüyorum (Sonsöz)	201
Dizin	205

Öykünün anlamına doğru (Önsöz)

Öyküyle ilişkimin nasıl başladığını tam anımsamıyorum. İlk dergiler aracılığıyla olmalı. 1960'ların sonlarında başlayan dergi okurluğum, o sıralarda bir tutku biçimindeydi. Neredeyse bütün edebiyat dergilerini baştan sona, bütün satırlarını soğururcasına okurdum; benim kuşağımdan olanlar da hep böyleydi. 1970'lerin hemen başlarında da kendi yazarlarımı, kitaplarımı seçmeye başladım. O yıllarda yayımlanan kitapları bulabiliyor, hemen tümünü alıp izlemeye çalışıyor, çoğunu da okuyorduk. Şimdi okurlarıyla kitaplar arasında böyle ilişkiler kurmak olanaksız. Her şeyden önce, yayımlanan kitap çeşidi o denli çoğaldı ki, okumak için seçtiklerimize bile bazen sıra gelmiyor.

Demek ki yayımlanan öykü kitapları da o günden bugüne arttı. Sayıca artış, nitelikçe de yükselişe yol açar mı? Kendini olumsuzlayan bir anlamı var gibi bu sorunun, ama öyle düşünmüyorum. Çoğun, nicelikçe yükseliş, nitelikçe yükseliş de arından getirir. Ne kadar çok pencere açılmışsa edebiyata doğru, daha çok temiz hava soluma şansı da elbette artar.

Bugün öyle olmadığını öne sürenler sanırım çoğunlukta. "Nerede o eski öyküler, öykücüler.." diyenler. Geçmişin tadını taşır öyküler; ne ki, geçmiş özlemini yaşatmak için uygun bir seçim sayılmaz öykü. Sanırım en kentli, dolayısıyla yaşanan anlara en yatkın tür gibi görünüyor. Bu yüzden kasaba kimliğiyle öykü yazılması olanaksız gibi gelmiştir bana. Taşra duyarlılığını ve onun içinden süzülen benzersiz kişilikleri de sonunda kentli gözüyle yazmıyor mu öykücü? İnsanı dışarıdan görül-

düğü gibi, ona dışarıdan verilen anlamın taşıyıcısı olarak almak değil mi, köy ya da kasaba kimliğiyle yaklaşmak? Oysa öykü, insanın sıradan yaşamı içinde saklı ayrıntılardan çıkmaz mı?

Ferit Edgü'nün "Mirza" öyküsündeki bilge usta Mardinli Mirza ile köylü Yakup'u bu bağlamda soyutlayabiliriz. Yakup'un Mardinli Mirza'yı kavramakta güçlük çekmesinin nedeni, yalnızca bir kişiliğe sahip olmasıdır aslında. Bununla birlikte, Yakup'u bir öykü kişisi yapan da Mardinli'nin –okurun yerine–ondaki yalnızlığı ilk bakışta görünmeyen ayrıntılara dayanarak açığa çıkarmasıdır. Kısacası, okuma etkinliği içinde entelektüel verime duyduğu gereksinim, değil mi ki romandan daha çoktur, o zaman yaşayan bir sanattır öykü. Mardinli Mirza nasıl geleceğe dönükse, Yakup da o denli durağanlığa gömülüdür...

Öykünün sürekli geçmiş zaman içinde bırakıldığında ne olduğu yazılanlara bakınca görülüyor. Çocukluk yıllarından ilköğretim yıllarına uzanan ömrümüzün öyküdeki karşılıkları hep çekici olmuştur olmasına, ama ya sonrası? Çocukluk... öykünün olmazsa olmazı, ama onun kendine dönüklüğü başını da döndürebilir öykücünün. O çekici eskil tatla örtülmüş yazının bıktırıcı yinelenmesinin altından çıkacak bayatlıktan kurtulamamak da var. Çocukluğunun içdünyasını bunca geç keşfetmiş öykü yazarı, olgunluğunu kavramakta gecikirse, öyküyü de kaçırabilir...

Öykü okumaya çok erken başlamıştım. Niçin uzun sürmedi de uzun yıllar boyu terk ettim onu, şimdi tam çözemiyorum. Romana ve şiire bırakmış olmalı yerini. Uzun yıllar boyu doğru dürüst öykü okumadım. Neden sonra dönünce öyküye; onun yeri başka hiçbir şeyle doldurulamayacak tadını, etkisini, anlamını bu kez tam anlamıyla bulunca, gerçekten ne olduğunu öykünün anlayınca, onun okurdan beklediği birikimin de ancak yıllar içinde oluştuğunu anlıyor insan.

Hem Sait Faik'in "Hişt... hişt..."ine bu iki sözcüğün aklına gelmeyecek yoğunluktaki anlamları yükleyeceksiniz, hem "sıradan insan"ın düpedüz sıradışı gizlerini taşımasını isteyeceksiniz, hem de öykünün bir çırpıda çözülmesini bekleyeceksiniz. Bir ilk tat alınır gene de, şarabın ilk yudumunu yalnızca gırtlaktan geçirmek gibi. İçerdiği tatları tam olarak almak içinse; sabırla, ısrarla, merakla, bütün duyurgalarımızla yoğunlaşmak gerekir öyküye...

Bu yüzden düşünsel yanı işlevsel olanla karıştırmamak gerekir. Öyküde işlevsel olan, sonunda kalıcılığa nasıl dönüştürülüyor da, sıradanlık ya da yalınlık o denli etkili olabiliyor? Bunun gizleri üstüne düşünmek gerekir. Burada aklıma gene Hemingway geliyor. Onun o denli sıradanlık ve yalınlık içinde, nasıl o denli etkili olabildiğini hemen çözüvermek, sanıldığı kadar kolay değil. Hemingway gene okunuyor, sanırım hep okunacak da... Onda edebiyatın gizlerini insanın en sıradan halinin gizlerinde çözmek var. İnsandan aldığının anahtarını insana aktarıyor...

Kısa öyküyü niçin öykünün ta kendisi olarak anladığımı *Öykünün Bahçesi*'nde anlatmaya çalışıyorum. Sait Faik, bizim edebiyatımızda öykünün ayrı bir tür olarak ne denli yeri doldurulmaz olduğunu, hem de abartısızca ortaya koydu. Köktenci bir değişikliğe yol açarken, öyküyü şiirin yanında bir yere oturttu, romanın baskısına karşı ona direnç ve kişilik kazandırdı. Sonunda en çok okunan öykü yazarımız da Sait Faik, şaşırıcı değil mi? Şimdi, "Niçin şaşırılsın buna," denebilir mi? Verili öykü anlayışını bir başına köktenci bir değişikliğe uğratan, yenilikçi bir yazarın sonunda en çok okunan yazar olacağını baştan kestirmek sanırım olanaksızdı. Sıradan olanı, sıradışı biçimlerde anlatıyordu Sait Faik... Okurun, zaman zaman öne çıkıp ilgi gören başka öykü yazarlarıyla bugün artık ilgilenmezken, Sait Faik'i her zaman gözde tutması çok önemli...

Esendal'ın neden sonra keşfedilip el üstünde tutulması da sanırım Sait Faik'in yarattığı akım yüzündendir. Yazar kimliğiyle öne çıkmayışı onun anlaşılmasını geciktirmişse de, edebiyat kamuoyunun bilinçli müdahalesiyle değeri anlaşıldı. Belki Sait Faik ve Esendal'ın öykücülüğümüzün odağında yer almalarıyla Sabahattin Ali'nin yeri anlaşılabilir; Orhan Kemal'in ayrıksı yanı değerlendirilebilir; Vüs'at O. Bener, Bilge Karasu, Leylâ Erbil, Sevim Burak, Hulki Aktunç'un yenilikçiliği öykücülüğümüzü varsıllaştırdı; Cemil Kavukçu, Mahir Öztaş, Feride Çiçekoğlu, Murathan Mungan öykücülüğümüzün güçlü geleneğine eklendi...

Öykü eleştirisine gönül verdikten sonra, ister istemez kendi ölçülerim ve seçimlerim de belirginleşmeye başladı. Sonra da bunun yarattığı sorunlar geldi. Okurun bilmesi de, sezmesi de

olanaksız tedirginlikler yaşar eleştirmen. Hiç değilse kimileri...

Eleştiride her öyküyü kendi ölçütlerinize vurmaya kalkıştığınızda, sınırlar da çizmeye başlamışsınız demektir. Dergilerde yayımlanmış birkaç yazıdan bir şey çıkmaz çıkmasına. Gelgelelim, bir kitap oluşturacak çoklukta eleştiri kendi sınırlarına çekmeye çalışırsa öyküyü, eleştiri de anlamını yitirmeye başlar. Öykülerin yarattığı dünyayı iplemeden bildiğini okuyan eleştiri, sonunda kendisi de bir dünya kurma yetilerini yitirecektir. Orhan Kemal ile Bilge Karasu'yu birden sevmek, çocukları için anlaşılmalıdır. Oysa onları birleştiren edebiyat var. Eleştirmen, sevgiyle yaklaşmanın ötesinde, bir de anlamaya çalışır onları. Birbirinden apayrı bu iki öykücüyü aynı ölçütlerle, aynı sınırlar içinde anlamak olası mı? Onları kendi yarattıkları öykü dünyası içinde kavramayı başarabildiğiniz ölçüde yaptığınız çözümlemenin karşılıkları doğacaktır. Orada Orhan Kemal ile Bilge Karasu sevgisi bir aradadır.

*Öykünün Bahçesi'*nde her yazara onları kendi dünyalarında kavramaya çalışan bir tutumla yaklaştırmaya çalıştım. Hiç değilse bu yönde bir çabanın ipuçlarını sezebilir okur. Başka türlü yapamazdım. Kaldı ki, eleştirmenin kendince seçtiği ilkeleri de durağan değil, olanaksız bu; zaman içinde nasıl da değişir düşünceler. Dogmalara yüz çevirmiş her çözümleyici soyutlama etkinliğinin kendini kesintisiz bir değişim içinde bulması kaçınılmazdır. Üstelik bu süreç içinde kimileri gözden düşerken, kimileri göze girecektir. Bunlar eleştirmenin kusurları olarak alınabilir mi?..

Bütün kitaplarımda kendime yol gösterici olarak seçtiğim bir ilke *Öykünün Bahçesi'*ne de egemen olmuştur: Yaratıcı yazar ya da yapıt karşısında eleştirmenin, "dolayısıyla" eleştirmenin özgürlüğü korunmazsa yapılanın değerini yükseltmek de olanaksızlaşır. Eleştiri yapıtın önümüze koyduğu dünya karşısında yeni bir dünya yaratmak olarak anlamamın temelinde bu var. Yazınsal yazıya, eğrilerini doğrularından ayıklama kuşkusuyla, yanlışlarını saptama önyargısıyla yaklaşan eleştiri anlayışı şimdi nerede kalmıştır? Bizde eleştirmenin olup olmadığı tolojisini sonlandırmanın yolu da sanırım buradan geçiyor.

Demek ki *Öykünün Bahçesi'*ni bu yolun başında görüyorum. Bu yoldaki duraklardan biri olmasını da dilerim, hiç değilse kendim için. Bu duraktan kalkarak öykünün dünyasına

daha derinliğine sokulunabilir. Öyküye bir kere gönül verince yoldan dönmek de yok artık.

Kısa öykü: Küçüklüğüne bakıp da önümüze getirdiği dünyanın büyük olup olmadığına hemen karar vermeyelim; bir de yazınsal uzamı var, üç boyutu bile aşacak kertede çoğul sorunlarla birlikte gelen... Yoksa niçin bunca tartışılır, tüketilemez bir türlü?..

Kimi ünlü romancıların denemeye kalkışıp da öykünün altından kalkamayışları nasıl açıklanabilir?..

Ne ün, ne yazılmış binlerce roman sayfası, ne de yeteneğe güven çözmeye yetebilir kısa öykünün gizlerini. Belki türler arasında gitgide yayılan bir benzeşmeden söz edilebilir, daha da çok öykünün şiire, şiirin bazen öyküye, romanın öyküye yaklaştığından...

İnsanın kendi varoluşunu keşfettiği anlar; öykünün başladığı ve bittiği yer burası işte.

Hiç kuşku yok ki o anları her yazar farklı bir dorukta yaşamaktadır. Öykücülüğümüzün geçmişinden bugününe bende iz bırakan yazarları, yarattıkları anlarla edebiyatımızı nasıl yüceltmişlerdir... Sait Faik'te sıradan olan yazınsal yazının ölçütlerinde sıradışılaşır. Onu en önde gelen öykücümüz yapan etmen de budur. Oysa Memduh Şevket Esendal sıradan olanın yüceltilmesinden ve insan ilişkilerinden güç alır. Sabahattin Ali ve Orhan Kemal'de toplumsal sorum her şeyin önündedir; gene de Sabahattin Ali'nin uzak duruşluluğu yanında, Orhan Kemal'in insana sıcaklığı da kaydedilebilir. Ziya Osman Saba'nın ayrıksı öykü dünyası nedense gözden uzak düşmüştür. Yaşar Kemal'in öykücülüğünün yalnızca "Bebek" ve "Pis Hikâye" olmadığını "Yolda" tanıtlar. Vüs'at O. Bener, insanın gizlediği yaşantılara sokulmaktaki eşsiz becerisiyle de okunabilir, yazının akıl almaz uçlarında dolaşmak için de. Kemal Bilbaşar, Zeyyat Selimoğlu, soluğunu çabuk tüketmiş olsa da Bekir Yıldız, bize yazılmamış dünyaları getirmişlerdi oysa. Adalet Ağaoğlu, bir düşünceyi ısrarla kovalayan öyküler yazdı. Bilge Karasu ile Leylâ Erbil'i gelin, başka bir yere koyalım: İki yazar da kendi gerçeklerini olmadık yerlerde arar; ilki insanın saltık gerçeğine, ikincisi toplumsal duruma bağlandığı yerde. Onlarda gerçeğin bir de yazının savrulduğu yerlerden uç verdiği de

unutulmamalı. Sevim Burak öyküyü uçurmuştu, ama doğru dürüst anlayamadığımız için, okuru, öykü yazarı, eleştirmeniyle hiçliğe terketтік. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Tahsin Yücel'in, "Bir 'fikrin' dönüşümlerini araştıran –bir müzik motifinin dönüşümlerini arar gibi– öyküler," yazdıklarını söylüyor Orhan Koçak. Ben Oğuz Atay'ı da –öyküleri çoğunlukça savsaklanmışsa da– burada düşünüyorum. Orhan Duru, olağandışını yazınsallaştırdığı için okura sıcak gelmedi, ama izini sürecekler olabilir. Adnan Özyalçın, geleneksel anlatı biçimlerinden uzak durma çabasıyla kazandığı özgünlüğün yerine toplumsal sorumlulukla özdeş bir seçim yaptı. Demir Özlü, öyküye tutkunluğuyla Tomris Uyar'dan aşağı kalmıyor. O, günlük yaşam ve gündelik ilişkilerin daha çok içinde, Tomris Uyar ise, insanal ilişkilere dolayımli biçimlerden uzanmayı seçti. Furuza, en güzel öyküleri yazdı; genç yazar adaylarının o öykülere dönmesi zorunlu. Tezer Özlü sorunlu, karmaşık içdünyaların nasıl yalınlıkla anlatılabileceğini genç yazarlara örnekleyebilecek. Necati Tosuner, Sait Faik'in izinden taşmış, öykücülüğümüzün en ilgiye değer taşlarından biri, yüzeyde dolaşırken bile derine işleyen bir anlatım biçimini kendi başına kurmuş. Selim İleri, öyküye genç yaşta titizlik kazandırmışken onu boşlamakla okurundan uzaklaşmış olmadı mı? *Bir Denizin Eteklerinde* öykücülüğümüzün başarıları arasındaydı oysa. Nedim Gürsel, yurtsamanın çekiminde yaşıyor. Cemil Kavukçu, öyküserverlerin beklediği öykücüydü: Sıradışı öykü dili, el değmemiş dünyaları, alışılmamış tatlari, anlatım yetkinliğiyle geçen kuşakların ustalarını kışkıracak bir öykücü kazandık sonunda. Mahir Öztaş, yarattığı gerilimle okuru da geren anlatım ustalığı, kurduğu ürpertici ortamlar ve düşünceyi dile yediren tutumuyla sanki korku öyküleri yazıyor, kusursuz bir anlatı kurmaya çalışıyor. Feride Çiçekoğlu ile Mehmet Zaman Saçlıoğlu, dingin bir kararlılıkla kendilerini yenileyen bir öykü anlayışını gelenekselden yeniye taşıyorlar. Murathan Mungan, geleneksel anlatıların çağcıl disiplin içinde yeniden nasıl yaratılabileceğinin önemli örneklerini veriyor. Mario Levi'nin nasıl bir dupdurluk içinde akan yazısının okuru götürdüğü yer değil mi edebiyat? Hasan Ali Toptaş, edebiyatın yazının içinden geçerek gerçeğe varma yolu olduğunu benzersiz biçimlerde gösteriyor. Aslı Erdoğan insanı yaralayan öyküleri, sarsıcı bir gerçeklik

duygusuyla coşkulu bir dille anlatırken ayrık bir yazar kimliği de ortaya koyuyor. Özcan Karabulut, düpedüz politik öyküler yazıyor, böyle olduğunu göstermeden...

Bu adları çok kişisel saptamalarla art arda sıralarken, öznel çözümlerden çıktığım besbelli. Yoksa bir arada bu denli çok sayıda öykücüyü edebiyatımızın bütünü içinde bir yerlere koymaya çalışmak olanaksız olurdu.

Çözümleyici eleştiri, yazıyı soyutlamalarla çoğul okuma içinde kavramaya çalışırken de nesnel ve bilimsel olmayı öyküye koşmaz. Kime göre nesnel ya da bilimsel?.. Bu sorunun adamakıllı yanıtlandığı yerde de öznellik bir adım öne çıkıyacak mı? Her kim, bana göre, diyorsa, özneliğini önüne dökmüştür artık...

Mario Levi, *İstanbul Bir Masaldı*'da, "Bir insanın bir başkasına doğru ilerler, ya da bir başkasında, içindeki tüm o eski görüntülerle yürürken kendi serüvenini, yalnızca kendi serüvenini yaşadığını, bu aşamada bir kez daha yinelememe gerek yok," diyor.

Eleştiriyle içli dışlılığım hep bu suya yürüdü, suyun içinde yürürken kendimdeki kıpırtıları ayırarak geçti.

Öyküyü anlamaya, kavramaya çalışırken öykünün dünyasında o güne dek biriktirdiklerimle var olmayı amaçladığımı, kendi öykü eleştirmenliğimi ancak böyle yaşadığımı söyleyebilirim. Üstelik bu, yalnızca kişisel bir serüven olmanın ötesinde, "çözümleyici eleştiri" anlayışımın da ta kendisi olarak biçimlendi.

Öykü okuma serüveni içinde, öykünün açtığı pencerelerden içeri dalarken kendi açtığım pencerelerden de başımı uzattım elbette. Başka türlü dediğim dedikçi eleştiriden, dolayısıyla yersiz okumalardan başka nereye gidilebilir?..

Öykünün Bahçesi sonunda bir okuma serüveninin, bir eleştiri dilinin, bir yazı arayışının, ötekini çözümlerken kendini çözümlenmenin ürünü...

Kendime tuttuğum ayna. Kendi bahçemi başkalarıyla paylaşmanın anlamı...

28 Eylül 1999

I

BİR ANLATI OLARAK KISA ÖYKÜ

Kısa öykü yazarının ilk sorunu sanırım neyi alacağı, belki gözlemlediği bütün bir yaşamdan, belki kendisinin ya da ötekilerin içdünyalarından neyi seçeceği. Bu bağlamda bir öykücü ile sözgelimi bir romancı aynı kaygıları yaşayabilirler mi? Bu iki tür arasında, yapıtın odaklandığı konu, sorun ya da örtüneceği biçimin belirlenmesi birbirinden apayrı düşünme biçimlerini gerektiriyor ve bütün bu seçimler için gene birbirinden apayrı oluşma süreçleri yaşanıyor olmalı. Bir de nelerden, nasıl etkilendikleri var öykü ile romanın. Aynı durumlardan aynı biçimde etkilenmiyor da olmalı. Bir kadın ile erkek arasında yaşanan çatışma, sözgelimi, bir kısa öykü yazarını bir romancıdan oldukça farklı etkiliyordur. Demek ki bu arada yazar duyarlılıkları bakımından da bir ayırmdan söz edilebilir.

Adalet Ağaoğlu'nun *Dar Zamanlar* üçlemesinin Aysel'i ile Engin ya da Ömer arasında gitgide uzayan bir süreç içinde dönüşerek gelişen çatışmaları düşünelim sözgelimi. Bunun karşısına bir de, Murathan Mungan'ın "Bozacıköy'de Kanlı Bir Aşk Cinayeti" adlı öyküsündeki Gelin ile Genç Adam arasında bir anda oluşan tuhaf tutkuyu koyalım. Aysel'in Engin ve Ömer ile yaşadıkları, kısa öykünün biçimine ve yordamına sığdırılabilir mi? Öte yandan, "Bozacıköy'de Kanlı Bir Aşk Cinayeti"nin Genç Adam'ı-

nın sokakta gördüğü Gelin'e vurgunu, karasevda düşü bir romanın konusu ve sorunu olabilir mi?..

İşte burada bir püf noktası, nirengi noktası, ne denirse onu diyelim, bir önemli nokta var. Genç Adam ile Gelin'in Boyacıköy'ün bir sokağında kısacık bir an içinde yaşadıkları o kanlı tutku, bir romanın biçimine, yordamına, giderek oylumuna sığdırılabilir mi! Kısa öykünün bir edebiyat türü olarak özellikleri, öteki türlerle birebir paylaşılacak bir yazınsal uzam içinde alınabilir mi?..

Bu soruyu yanıtlamaya çalışmak, kısa öykünün nasıl bir tür olduğunu anlamak için de sanırım yerinde bir başlangıç oluşturmaktadır. Verilecek yanıtta, sorunun içinde yalın biçimiyle vardır belli ki.

Kısa öykünün iç denetimi

Kısa öykü, kendisinininkinden başka bir yaratım biçimi ve sürecini dışarılayan, yapısal ve biçimsel bakımdan kendine özgü bir yazınsal türdür. Ancak onun anlatabileceği, demek ki bir başka tür içinde aynı biçimde anlatılamayacaktır da.

Elbette, kesinlikli yazınsal yapılardan ya da biçimlerden söz etmiyoruz. Üstelik kısa öyküyü (öyküyü) bir tanım içine almak, roman ya da şiir için bunu yapmaktan çok daha güçtür. Esnekliği yüzünden değil. Kaldı ki, esneklikse ölçüt, romanın kısa öyküden çok daha esnek biçimli olduğu da öne sürülebilir.

Roman sanatının zaman içinde geçirdiği değişimi kısa öykü geçirmemiştir. Kısa öykünün gelenekselci niteliğinden ötürü müdür bu? Yoksa, içeriğe ve biçime değişin yaratıcılıklarını denetleyemeyen yazarlara romanın at koşturacak genişlikte bir yapı ve olanak bırakmasından ötürü mü?

Kısa öykü, deneysel karşı bazı sınırlar getirir. İster

istememez, yazınsal doğası gereği yapar bunu. Denebilir ki, yazarını bir romancıdan daha çok kendini denetlemeye zorlar. Romanın bazen sabuklamalara bile açık tuttuğu görülebilir kapısını. Açık kalan yerleri de doldurulabilir. Buna karşılık, bir kısa öyküde amaçsız metin parçalarına rastlamak olası mıdır?

Sözgelimi, hiç de iyi oluşturulamamış bir kişilik romanın kişi dizgesi içinde kendini okurdan saklayabilirken, en azından böyle bir olasılık varken, bir kısa öykü kişinin aksamaları tam tersine okurun gözüne hemen batacak, anlatı içinde sırtacaktır. Anlatının zorunlu görmediği –karşılıklı konuşmalara (diyaloglara), kişilere, çeşitli düzeylerdeki alt birimlere, öyküye, vb. değgin– bölümler romanın büyük oylumu içinde okuru tedirgin etmeyebilir, giderek bazen yazarı bile farkında olmayabilir bunun. Oysa kısa öyküde gereksiz bir tek tümce bile açığa düşerek anlatıyı aksatacaktır. Gerek iç biçime, gerek dış biçime değgin her türlü gereksiz öge kısa öykünün yapısınca çok geçmeden dışarlanacaktır.

Pek çok romancının anlatı kişileriyle arasının olmadığı bilinir. G.G. Márquez, sözgelimi, *Yüzyıllık Yalnızlık* romanının kişilerinden söz ederken bu duruma nasıl düşüğünü şöyle anlatıyor:

Kişilik ve yaşayışları istediğim gibi olmadığı anlamında, üç tanesi bütünü ile kontrolümden çıktı. Aureliano José, halası Amaranta'ya, şaşkın bakışlarım arasında, korkunç bir aşkla bağlandı: José Arcadio Segundo hiçbir zaman istediğim gibi bir muz işçileri sendika lideri olmadı, ve José Arcadio (papaz çırağı) romanda yersizce, çökmüş bir tür Adonis'e döndü.¹

1. *Gabriel García Márquez'le Konuşmalar*, Plinio Apuleyo Mendoza, Çeviri: Şen Süer-Hilmi Bitim, Metis Yayınları, 1983, s. 89.

Márquez'in düştüğü durumda bir yanlışlık yok elbette. Roman, yazarının avucunun içinde değildir demek ki; her an kayabilir, bazen istenmeyen sonuçlara da sürüklenebilir, denetimden çıkabilir. Kısa öyküdeyse, yazarın tasarımı çoğun gerçekleşecek, üstelik bu gene de bir eksiklik duygusuna yol açmayacaktır. Denetim ve tutumluluk kısa öykünün yaratım sürecinin başlıca güdücüleridir. Kişileri yazarının denetiminden çıkınca çoğu öykü de öykü olmaktan çıkar.

Gerçi kısa öykünün büyük ustalarından olan Flannery O'Connor, "İyi Köy Halkı" adlı öyküsünü yazarken, "Bu öyküyü yazmaya başladığımda öykünün içinde tahta bacağı olan bir doktor olacağını bilmiyordum," der ve "Bir sabah kendimi haklarında hiçbir şey bilmediğim iki kadını betimlerken buldum ve bunu farketmeden önce kadınlardan birine tahta bacağı olan bir kız evlat eklemiştim bile..."¹ biçiminde sürdürür sürdürmesine, ama kısa öykünün yazarını bu duruma düşürdüğüne roman-daki ölçüde rastlandığı öne sürülemez.

Özellikle anlatıyı öncelikle bir dil sorunu olarak alan çağdaş yazarların kısa öyküyü sıkidenetimli bir yaratım süreci içinde gördükleri saptanabilir. Bilge Karasu, Leylâ Erbil, Onat Kutlar, Ferit Edgü ya da Hulki Aktunç'un öykülerinin tasarlanmış biçimlerine göre yazıldıkları belirtilebilir. Buna karşılık, Sait Faik'in öykülerinin de yazarı için beklenmedik sonuçlar doğurduğu söylenemez. Belki bu arada, olay örgüsüne, öykülemeye öncelik veren kısa öykü yazarlarının, kendi denetimleri dışındaki sonuçlara daha açık oldukları belirtilebilir. Bu anlayışı benimseyen öykü yazarları öykülerinde ilginç durumları, şaşırtıcı sonuçları da önemsemektedirler.

1. Bkz. Raymond Carver, *Ateşler*, Çeviren: Zafer Aracagök, Adam Yayınları, Kasım 1990, s. 19.

*Edebiyatımızın değerli
eleştirmeni Semih Gümüş,
eleştirinin çok okunabileceğini,
özellikle gençler tarafından
izlenebileceğini çoktan kanıtladı.*

Türk edebiyatında öykünün her zaman özel bir yeri oldu. Semih Gümüş, ülkemizde 90'lardan başlayarak artan bir ilgiyle yazılan ve okunan öykünün izini sürdü. *Adam Öykü*, *Notos Öykü* gibi dergiler yayımlayarak, yaşanan verimliliğin itici güçlerinden biri oldu, tartışmalar yaratan yazılar yazdı. *Öykünün Bahçesi*, öykü eleştirisine gönül veren bir yazarın çalışmalarını bir araya getiriyor.

...Kısa öyküyü niçin öykünün ta kendisi olarak anladığımı *Öykünün Bahçesi*'nde anlatmaya çalışıyorum. Sait Faik, bizim edebiyatımızda öykünün ayrı bir tür olarak ne denli yeri doldurulamaz olduğunu, hem de abartısızca ortaya koydu. Köktenci bir değişikliğe yol açarken, öyküyü şiirin yanında bir yere oturttu, romanın baskısına karşı ona direnç ve kişilik kazandırdı...

Kapak resmi: MEHMET ULUSEL

ISBN 978-975-07-0905-0

9 789750 709050